

КЛЮЧОВИ ЕТАПИ ОТ РАЗВИТИЕТО НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА ЧОВЕШКАТА СИГУРНОСТ

DEVELOPMENT MILESTONES OF THE HUMAN SECURITY CONCEPT

Гл. ас. д-р Дафинка Сидова,
Нов български университет, София, България
dsidova@nbu.bg; dafi.sidova@gmail.com

Abstract: *The report presents the essence of the UN Concept of Human Security, its origin, historical development, and content evolution. In addition, fundamental theoretical and research perspectives about the Concept are analysed, as well as its characteristic features and elements.*

Keywords: HUMAN SECURITY CONCEPT, MILESTONES, DEVELOPMENT, SPECIFIC ELEMENTS.

1. Увод

Съвременното разбиране на Организацията на обединените нации (ООН) за Концепцията за човешката сигурност е свързано с доклада „Човешката сигурност сега“ на Комисията по човешка сигурност на ООН от 2003 г., в който човешката сигурност е: „[... да се защити жизненоважното ядро на всички човешки животи по начини, които повишават човешките свободи и човешкото удовлетворение. Човешката сигурност означава защита на основните свободи - свободи, които са същността на живота. Означава защита на хората от критични (тежки) и всепроникващи (широко разпространени) заплахи и ситуации. Означава използването на процеси, които се основават на силните страни и стремежите на хората. Означава създаване на политически, социални, екологични, икономически, военни и културни системи, които заедно предоставят на хората онези градивни елементи, нужни за оцеляването, препитанието и достойнството.]“ [1]. Определението съчетава описателни, аналитични и нормативни измерения в отстояването на това кое е „жизненоважното ядро“, кои са „основните свободи“ и каква е „същността на живота“ [2].

В настоящия доклад обект на изследване е същността на Концепцията за човешката сигурност заедно с нейни специфични характеристики и основополагащи схващания, които я детерминират. Предмет на изследване са ключови етапи в развитието на Концепцията - на нейната същност, специфики и на водещи теоретични възприятия.

ООН промотира човешката сигурност като мощен подход с траен ефект спрямо най-сериозните дефицити на мира и развитието. „Двигателят“ на човешката сигурност се запалва от самите хора – от техните нужди, потребности, предизвикателства. Несигурностите, които ги заплашват, в т.ч. „[финансирането на тероризма, радикализмът, пролиферацията и организираната престъпност, остават значим риск пред целостта, сигурността и стабилността]“ [3] и изискват обединени и всеобхватни действия, сътрудничество и партньорство на всички нива (във вертикално отношение) и между различни партньори и заинтересовани лица и групи (в хоризонтална мрежа).

За ООН човешката сигурност е интердисциплинарна концепция, която притежава следните характеристики [4]:

- насоченост към хората - поставя човека в „центъра на анализа“;
- многосекторност - основава се на многосекторно разбиране за несигурността;
- всеобхватност - подчертава взаимосвързаността както на заплахите, така и на реакциите спрямо тези несигурности. Заплахите за сигурността на хората взаимно се подсилват и са взаимосвързани;

- специфичност по отношение на контекста – признава се, че несигурностите варират значително в различните условия и като такива трябва да бъдат изпреварвани от решения, отговарящи на конкретните ситуации, на конкретния проблем;
- ориентираност към превенция - при справянето с рисковете и първопричините за несигурността човешката сигурност е с превантивна насоченост и се фокусира към защитата и опривомощаването.

Приложената методика включва: исторически и дълбинен подходи; теоретичен и контент анализ.

2. Концепцията за човешката сигурност в периода на Студената война

През 1982 г. в доклад на Независимата комисия по разоръжаване и сигурност на ООН, касаещ общата сигурност, за първи път се прокарва идеята за разширяване фокуса от сигурността на държавата към сигурността на отделния човек. Заедно с това, в доклада се засягат и други важни въпроси, обвързани с човешката сигурност:

- отправя се аргументирана критика спрямо подхода към сигурността, имащ чисто военен характер;
- подчертава се важността на правопрпорционалната връзка между сигурността и благосъстоянието на хората. [5]

Първоначално се смята, че сигурността на човека и на нацията се основават на сигурността на държавния суверенитет. [6] Но това разбиране ограничава човека само в ролята му на гражданин, чиято сигурност се гарантира, само ако се гарантира сигурността на неговата държава. Установява се, че традиционните схващания за национална сигурност не са достатъчни, за да задоволят благосъстоянието на хората, особено еманципацията на бедни, маргинализирани и в неравностойно положение групи.

След десетина години на латентност, с края на Студената война „възкръсват“ политическите и академични дебати за същността на Концепцията за човешката сигурност. Държавно-ориентираната парадигма на сигурността, кореняща се във възгледите на школата на реализма и защитаваща примата на териториалната цялост над тази на човека, изглежда все по-анахронична в свят, в който държавите вече не са изправени пред екзистенциалната заплаха от ядрена война. [7]

3. Концепцията за човешката сигурност през първото десетилетие след края на Студената война

„Пиедесталът“, на който е издигнат суверенитетът, се разклаща, поради динамиката на сигурността в различни геополитически и геостратегически региони на света. Военните заплахи, от периода на разделения на два полюса свят,

отстъпват място на редица неконвенционални заплахи: ескалиращи глобални социални, икономически, екологични и здравни проблеми, произтичащи от бързо глобализиращото се общество. Новите предизвикателства и заплахи за сигурността се появяват до голяма степен неочаквано и „*заварват редица общества неподготвени*“ [8]. Държавите се превръщат в носители на несигурност, като не само не изпълняват задълженията си към своите граждани, но дори застрашават тяхното съществуване, посредством „*сложните, в повече случаи противоречиви и достигащи до кризи, съвременни междудържавни и вътрешнодържавни отношения*“ [9]. На световната сцена се появяват нови участници: международни организации, частни инвестиционни компании, неправителствени организации (НПО) и недържавни субекти, които трябва да играят активна роля в международните отношения. [10]

Прибързаният оптимизъм за изграждане на един по-мирен свят е опроверган от нарастващия брой конфликти в развиващите се държави [11] (Северна Африка и Близкия изток) и в разпадащи се социалистически блокове (Социалистическа федеративна република Югославия). Започва осъзнаване, че обществата са изправени пред заплахи с трансгранично и транснационално значение, заплахи, чието негативно влияние не може да бъде ограничено в рамките на държавните граници – „*висока степен на динамизъм във вътрешнополитическите процеси, което допринася за неустойчивост и затруднения при демократизацията*“ [12], вътрешнодържавни конфликти, етнически сблъсъци, тероризъм и насилствено разселване, крайна бедност, бързо разпространяващи се зарази, за които няма лечение и др. „Новите“ войни – продукт на глобализацията и появата на неотстъпчиви национализми – унищожават инфраструктурата, допълнително влошават благосъстоянието и разширяват условията на бедност, насърчават и стимулират престъпни дейности и незаконни икономии, в т. ч. организираната престъпност. [13]

За първи път терминът „човешка сигурност“ се дефинира официално през 1994 г. от пакистанския икономист Махбуб ул Хак, бивш министър на финансите, който през 1990 г. разработва Индекса на човешкото развитие на ООН. В Доклада за човешкото развитие от 1994 г. се подчертава, че „*човешка сигурност е дете, което не е умряло, болест, която не се е разпространила, работа, която не е изгубена, етническо напрежение, което не е избухнало в насилие, дисидент, който не е бил заглушен. Човешката сигурност не е грижата за оръжията - тя е грижата за човешките живот и достойнство*“ [14]. В синхрон с научните разсъждения на проф. Димитър Йончев в книгата му „В търсене на сигурността: Сигурността в концепцията на присъствието“ [15] се констатира, че човешката сигурност е по-лесно да бъде обяснена, когато отсъства, отколкото чрез нейното присъствие и мястото на присъстващия в нея.

Концепцията за човешката сигурност се обяснява не като отбранителна, каквато е военната концепция, но като интегративна, комплексна концепция, в основата на която е понятието „солидарност“ и желанието на глобалното общество за единни усилия и действия. Определят се два главни аспекта на човешката сигурност:

- безопасност от „хронични“ заплахи, които много често възникват без значителни индикации и се развиват бавно – глад, болести, репресии и др.;
- защита от внезапни и увреждащи събития, нарушаващи нормалните процеси на ежедневието, независимо дали се случват в дома, на работното място, в общността и т.н. [16]

В Доклада за човешкото развитие от 1994 г. се извеждат и четири характерни черти на човешката сигурност:

- универсалност – от една страна, човешката сигурност обхваща всеки един човек, независимо в коя точка на света

живее, независимо от неговото социално положение; от друга страна, човешката сигурност се занимава със заплахи, които са общи за всички хора – безработица, престъпност, нарушаване на човешките права – независимо, че интензитетът на подобни реални и разрастващи се заплахи може да е различен в различните държави и региони;

- взаимозависимост – тук действа принципът на „ефекта на пеперудата“, а именно, когато сигурността на хора от конкретна държава или част от нея е застрашена, това оказва негативно влияние и върху останалите хора и нации. Глад, бедствия, организирана престъпност, тероризъм, социална дезинтеграция, екологична престъпност и мн. др. заплахи с транснационален характер, които не се локализируют на територията на една конкретна държава и не могат да бъдат спрени от държавните граници;

- превантивност – приоритет е ранната превенция, която е и икономически по-изгодна, отколкото последваща намеса и противодействие (особено важи за превенция в здравеопазването, повишаване на здравната и сексуална култура, здравна профилактика и т.н.);

- насоченост към хората – човешката сигурност се ангажира с начина на живот и развитие на човека в обществото, със свободата му на избор, с достъпа до продоволствения пазар и социалните придобивки, без значение дали живее в размирни времена, или в мирно време. [17]

В книгата си „Reflections on Human Development“ („Разсъждения върху човешкото развитие“) д-р Махбуб ул Хак човешката сигурност се интерпретира като:

- сигурност на човека, не само на територия;
- сигурност на хора, не просто на нации;
- сигурност чрез развитие, не чрез оръжия;
- сигурност на всички хора, където и да се намират – в домовете им, на работните им места, по улиците, в техните общности, в заобикалящата ги среда. [18]

Четири съществени елемента на човешката сигурност обособява Върховният комисар за бежанците на ООН – Садако Огата – през 1998 г. Според нея четирите елемента се основават на равенството на всички пред закона, ефективно премахват всеки риск от произвол, който толкова често се проявява в дискриминация, злоупотреба или потисничество. Акцентът обаче е предимно върху правата на гражданите (произтичащи от принадлежността му към дадена държава), а не толкова върху правата на човека (произтичащи от естествените права на всяко живо човешко същество). Ключовите елементите са:

- възможността всички граждани да живеят в мир и сигурност в рамките на собствените си държави. Това предполага способността на държавите и на гражданите да предотвратяват и разрешават конфликти чрез мирни и ненасилствени средства, а след като конфликтът приключи, способността да полагат ефективни усилия за помирение;

- хората трябва да се ползват без дискриминация с всички права и задължения – включително човешки, политически, социални, икономически и културни права – които предполага принадлежността към дадена държава;

- социалното включване – или равен достъп до политическите, социалните и икономическите процеси на изработване на политики, както и извличането на равни ползи от тях;

- установяването на върховенство на закона и независимостта на съдебната система - всеки човек в едно общество трябва да има еднакви права и задължения и да се подчинява на същия набор от правила. [19]

През 1999 г. японското правителство, чрез Министерство на външните работи, в „Дипломатическа синя книга“ обяснява човешката сигурност като концепция, която „*изчерпателно обхваща всички мерки, които застрашават човешкото оцеляване, ежедневието живот и достойнството – например*

влошаване състоянието на околната среда, нарушаване на правата на човека, транснационална организирана престъпност, незаконни наркотици, бежанци, бедност, противопехотни мини и... инфекциозни болести като СПИН – и засилва усилията за противопоставяне на тези заплахи.]” [20]

Други държави, като Канада, поддържат по-концентрирана дефиниция на човешката сигурност като „[свобода от всеобхватни заплахи за правата, безопасността или живота на хората]“ [20]. Макар и с по-тесен обхват на възприятие, подобни дефиниции включват безопасност от физически заплахи, постигане на приемливо качество на живот, гарантиране на основните човешки права, върховенство на закона, добро управление, социална справедливост, защита на гражданите при конфликти и устойчиво развитие. [21]

4. Концепцията за човешката сигурност между 2000 г. и 2004 г.

Изискванията, пред които се изправя глобалното общество, отразяват нарастващ консенсус, че колективната сигурност не е възможно да бъде дефинирана тясно като липса на въоръжен конфликт, независимо дали се касае за конфликт между държави или в рамките на една държава. Грубите злоупотреби с правата на човека, широкомащабното разселване на цивилно население, международният тероризъм, пандемията от СПИН, трафикът на наркотици и оръжие и екологичните бедствия представляват пряка заплаха за човешката сигурност, принуждавайки световната общност да приеме и приложи много по-координиран подход. [22] В резултат, в Доклад на хилядолетието (Millennium Report) на генералния секретар на ООН (тогава Кофи Анан) от 2000 г. се акцентира, че човешката сигурност обхваща правата на човека, доброто управление, достъпа до образование и здравеопазване и гарантирането, че всеки човек има възможности и избор да реализира собствения си потенциал. Подчертават се три градивни елемента, които са взаимосвързани – „свобода от недостиг“, „свобода от страх“ и свободата на бъдещите поколения да наследят здравословна природна среда, които също така са част и от националната сигурност. [23]

Според доклада на Световната банка за световното развитие през 2000/2001 г. човешката сигурност е правото на всеки човек да бъде свободен на потисничество, насилие, глад, бедност и болести и да живеят в чиста и здравословна среда. Отговорността за гарантиране на човешката сигурност е на държавата. [24]

Създадената през януари 2001 г. Комисия по човешка сигурност към ООН аргументира необходимостта от нова парадигма на сигурността с две групи динамики:

- човешката сигурност е необходима в отговор на сложността и взаимосвързаността както на старите, така и на новите заплахи за сигурността - от хронична и постоянна бедност до етническо насилие, трафик на хора, изменение на климата, здравни пандемии, международен тероризъм и внезапни икономически и финансови кризи. Тези заплахи са склонни да придобиват транснационални измерения и да преминават отвъд традиционните представи за сигурност, които се фокусират само върху външните военни агресии;

- човешката сигурност е необходима като всеобхватен подход, който използва широкия спектър от нови възможности за справяне с подобни заплахи по интегриран начин. Заплахите за човешката сигурност не могат да бъдат преодолени само чрез конвенционални механизми. Вместо това, те изискват нов консенсус, който признава връзките и взаимозависимостите между икономическото развитие, правата на човека и националната сигурност. [25]

Изследванията на учения Канти Баджапи обвързват човешката сигурност със защитата на личната безопасност на

отделни човек и със свободата от преки и непреки заплахи от насилие. Насърчаването на човешкото развитие и доброто управление, а ако се наложи и налагането на колективни санкции и сила, са стратегически важни за управлението на човешката сигурност. Подчертава се и съществената роля на сътрудничеството между държави, международни организации, неправителствени организации и други представители на гражданското общество. Ефективността на подобно сътрудничество определя и положителните перспективи пред развитието на Концепцията на човешката сигурност. [26]

През 2002 г. Международната комисия по интервенции и държавен суверенитет разработва доклад „Принципът на отговорност за защита“, в който човешката сигурност се определя като сигурността на хората – тяхната физическа безопасност, тяхното икономическо и социално благополучие, зачитане на тяхното достойнство и стойност като човешки същества и защита на техните човешки права и основни свободи. [27]

Предложеното от Комисията по човешка сигурност на ООН определение на понятието „човешка сигурност“ в доклада „Човешката сигурност сега“ реконцептуализира сигурността по фундаментален начин:

- преместване на фокуса от традиционните, държавно-ориентирани концепции за сигурност, насочени предимно към безопасността на държавите от военна агресия, към тази, която се съсредоточава върху сигурността на хората, тяхната защита и опрамотошаването;

- привличане на вниманието към множеството от заплахи, които засягат различни аспекти на човешкия живот и по този начин се подчертава връзката между сигурността, развитието и правата на човека;

- насърчаване на нов интегриран, координиран и ориентиран към хората подход за укрепване на мира, сигурността и развитието в и между държавите. [28]

През 90-те години на ХХ век и в първите години на ХХI век широк кръг от изследователи, учени, експерти по международна сигурност, международно право, международни отношения изследват човешката сигурност и правят опити за формулиране на дефиниции. Някои проучват връзката между човешката сигурност, хуманитарната намеса и многостранното партньорство. Други анализират човешката сигурност през призмата на търсещите международна закрила и насилствената миграция.

Една част от възприятията за понятието „човешка сигурност“ го пречупват през призмата на психологическата сигурност (създаване на условия, които да насърчават уважаващи, любящи и хуманни междуличностни отношения) и на комуникационната сигурност (наличие на свободен достъп до и баланс в информационните потоци). Други го отнасят до осигуряването на „основни материални нужди“ (количествен аспект) и реализирането на „човешко достойнство“ (качествен аспект), включително „[еманципация от потиснически структури на властта – независимо дали са глобални, национални или местни по произход и обхват]“ [29].

Не са рядкост и дискусиите около разбирането, че човешката сигурност представлява „[свкупност от знания, технологии, институции и дейности, които защитават, бранят и съхраняват биологичното съществуване на човешкия живот, както и процесите, които защитават и усъвършенстват колективния мир и просперитет за повишаване на човешката свобода]“ [30].

Противно на мнението на представители на школата на реализма, че изместването на фокуса от държавата върху човека отслабва аналитичния и прагматичен характер на сигурността, както и че увеличаването на броя на елементите, идентифицирани като заплахи, допълнително затруднява изучаването на връзките между тях, международната общност

се сблъсква с несигурности, които се явяват както причина, така и следствие от насилие. Всяка заплаха започва да бъде изследвана както като зависима, така и като независима променлива, което малко по малко формира причинно-следствения характер на Концепцията за човешката сигурност.

5. Заключение

В заключение е необходимо да се отбележи, че макар и сравнително нова и „млада“, Концепцията за човешката сигурност се развива върху значително здрава международна политическа и изследователска основа. Теоретичните възгледи се развиват хоризонтално и вертикално, разширявайки и задълбочавайки изследванията по отношение ролята на Концепцията за гарантиране сигурността на всеки отделен човек, на основните му права и свободи и на развитието му като личност.

6. Препратки

[1] UN Commission on Human Security (UNCHS), 2003. *Human Security Now: Final Report* [online], New York, 4 [viewed 9 May 2022]. Available from: <https://www.un.org/humansecurity/reports-resolutions/>

[2] UN Human Settlements Programme (UN-Habitat), 2007. *Enhancing Urban Safety and Security: Global Report on Human Settlements* [online], London, Sterling, VA, 7 [viewed 9 May 2022]. Available from: <https://www.un.org/ruleoflaw/files/urbansafetyandsecurity.pdf>

[3] Йорданова, Г., 2021. Противоедействие на съвременните тенденции и типологии за финансиране на тероризма. Tokarev, Al., et al. (Int. Ed. Board). IX International Scientific Conference "Technics. Technologies. Education. Safety", 7-10.06.2021, Year V, Issue 3(13), Vol.3 Military Sciences and National Security. Publisher: Scientific Technical Union of Mechanical Engineering "Industry-4.0", Sofia, Bulgaria, ISSN 2535-0315 (Print), ISSN 2535-0323 (Online), 290

[4] UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (UNOCHA), 2009. *Human Security in Theory and Practice* [online], Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security, United Nations, 7-8 [viewed 9 May 2022]. Available from: <https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications>

[5] Gregoratti, C., 2018. *Human security* [online]. Encyclopedia Britannica, [viewed 10 May 2022]. Available from: <https://www.britannica.com/topic/human-security>

[6] MacFarlane S. Neil, Yuen Foong Khong, 2006. *Human Security and the UN: A Critical History* [online]. Indiana University Press, 4, [viewed 10 May 2022]. Available from: <https://books.google.bg/books?id=-A9C-xaV678C&pg=PR9&dq=human%20security%20history&lr&hl=bg&pg=PA4#v=onepage&q=human%20security%20history&f=false>

[7] Jolly, R. and Deepayan, Basu R., 2006. *National Human Development Reports and the Human Security Framework: A Review of Experiences and Current Debates*, [online]. Brighton, Institute of Development Studies, 3, [viewed 10 May 2022]. Available from: https://hdr.undp.org/sites/default/files/nhdr_human_security_gn.pdf

[8] Коларов, Т., 2016. Повишаване на националната сигурност чрез ограничаване на правата на човека. В Коларов, Т. (Съст.) Югоизточна Европа: Новите заплахи пред регионалната сигурност, Наука, образование, сигурност - том 3, Нов български университет, 412

[9] Димитров, М. 2022, Западните Балкани в битката за Римленда. Научно-технически съюз по машиностроене „Индустрия-4.0“, С. ISBN 978-619-7383-24-9, 49-89, с. 192

[10] Tadjbakhsh, Sh., 2005. *Human Security: Concepts and Implications with an Application to Post-Intervention Challenges in Afghanistan* [online]. Centre d'études et de recherches internationales, n° 117-118, 5-6 [viewed 10 May 2022]. Available from: https://www.sciencespo.fr/ceri/sites/sciencespo.fr/ceri/files/etude117_118.pdf

[11] Debiel, T. and Werthes, S., 2006. *Human Security on Foreign Policy Agendas: Changes, Concepts and Cases*, [online]. Duisburg, Germany: Institute for Development and Peace, INEF at the University of Duisburg-Essen, 10-11 [viewed 10 May 2022]. Available from: https://www.researchgate.net/publication/293651150_Human_Security_on_Foreign_Policy_Agendas_Introduction_into_Changes_Concepts_and_Case

[12] Димитров, Западните..., 19

[13] Kaldor, M., 2011, *Human Security* [online]. In *Society and Economy* 33 (2011) 3, DOI: 10.1556/SocEc.33.2011.3.1, 444-447 [viewed 10 May 2022]. Available from: <http://cn4hs.org/wp-content/uploads/Human-Security-Mary-Kaldor-2011.pdf>

[14] UN Development Programme (UNDP), 1994. *Human Development Report* [online]. New York – Oxford: Oxford University Press, 22 [viewed 10 May 2022]. Available from: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-1994>

[15] Йончев, Д., 2014. В търсене на сигурността: Сигурността в концепцията на присъствието, Изток-Запад, С. ISBN 9786191523801

[16] UNDP, *Human...*, 25.

[17] UNDP, *Human*, 22-23.

[18] Haq, Mahbub ul, 1995. *Reflections on Human Development* [online]. Oxford University Press, 115, [viewed 10 May 2022]. Available from: <https://books.google.fr/books?id=Cwyv2OtYdGOC&pg=PP1&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>

[19] Ogata, S., 1998. *Inclusion or Exclusion: Social Development Challenges for Asia and Europe* [online]. Statement of United Nations High Commissioner for Refugees at the Asian Development Bank Seminar, [viewed 11 May 2022]. Available from: <https://www.unhcr.org/admin/hcspeeches/3ae68fcd54/statement-mrs-sadako-ogata-united-nations-high-commissioner-refugees-asian.html>

[20] Paris, R., 2001. *Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?* [online]. *International Security* 26:2, 90, [viewed 11 May 2022]. Available from: <http://aix1.uottawa.ca/~rparis/Paris.2001.IS.Human%20Security.pdf>

[21] Axworthy, L., 1997. *Canada and Human Security: The Need for Leadership* [online]. Volume: 52 issue: 2, 184 [viewed 11 May 2022]. Available from: <https://doi.org/10.1177%2F002070209705200201>

[22] United Nations (UN), 2000. *Statement by Secretary-General Kofi Annan, as Fifty-fifth General Assembly begins General Debate, 12 September 2000*. [viewed 11 May 2022]. Available from: <https://www.un.org/press/en/2000/20000912.ga9760.doc.html>

[23] Annan, Kofi Al., 2000. *Millennium Report of the Secretary-General of the UN. We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century* [online]. New York: United Nations Department of Public Information, [viewed 11 May 2022]. Available from: <https://digitallibrary.un.org/record/413745>

[24] World Bank, 2001. *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty* [online]. New York: Published for the World Bank by Oxford University Press, [viewed 11 May 2022]. Available from: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/11856>

[25] UNOCHA, *Human...*, 6-7.

[26] Bajpai, K., 2003. *The Idea of Human Security* [online]. *International Studies* 40(3), 199-205 DOI: 10.1177/002088170304000301 [viewed 11 May 2022]. Available from: https://www.researchgate.net/publication/250961275_The_Idea_of_Human_Security

[27] International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), 2001. *The Responsibility to Protect* [online], IDRC, ISBN 0889369607, 14-17, [viewed 11 May 2022]. Available from: <https://www.idrc.ca/en/book/responsibility-protect-report-international-commission-intervention-and-state-sovereignty>

[28] UNCHS, *Human...*, 5.

[29] Thomas, C. and P. Wilkin, 1999. *Globalization, Human Security, and the African Experience* [online]. Lynne Rienner Publishers, 3 [viewed 29 March 2022]. Available from: <https://books.google.bg/books?id=e8MrsaMgILsC&pg=PA1&dq=Caroline%20Thomas%2C%20%20E2%80%9CIntroduction%2C%20%20%20in%20Thomas%20and%20Wilkin%2C%20Globalization%2C%20Human%20Security%2C%20and%20the%20African%20Experience&hl=bg&pg=PA1#v=onepage&q=Caroline%20Thomas,%20%20E2%80%9CIntroduction,%20%20%20in%20Thomas%20and%20Wilkin,%20Globalization,%20Human%20Security,%20and%20the%20African%20Experience&f=false>

[30] Paris, *Human...*, 92